

ROBUL SUCCESULUI

Cristian Preda este profesor de științe politice la Universitatea din București. A publicat mai multe volume despre evoluția gândirii politice românești, istoria liberalismului, sisteme electorale și politica post-comunistă. A tradus, de asemenea, în română autori precum Benjamin Constant, François Guizot, Alexis de Tocqueville, Raymond Aron sau Pierre Manent. La Editura Humanitas a coordonat colecția „Polis“, a publicat *Mic dicționar de gândire politică liberală*, în 2004, și *De ce ațipesc parlamentarii? Și alte întrebări pestrițe despre politica românească*, în 2020.

CRISTIAN
PREDA
**ROBUL
SUCCESULUI**

VIAȚA POLITICĂ A LUI VICTOR EFTIMIU
SUB ȘASE CONSTITUȚII

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Corina Roncea, Veronica Dinu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Preda, Cristian
Robul succesului: viața politică a lui Victor Eftimiu
sub șase constituții / Cristian Preda. –
București: Humanitas, 2022
ISBN 978-973-50-7563-7
929

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Prolog.	7
Monument istoric în paragină!	9
Basmul redeschide TNB.	12
Repede perimat postum	17
O operă analizată expeditiv în spații minuscule	23
Neașteptata trecere dintre noi a unui slujitor al artei înaintate.	33
Cel mai mare scriitor albanez	43
O vârstă olimpiantă	51
„Vasile“	62
Numele lui a început să deranjeze	86
Caracteristica sa abil etern descurcăreață	95
Tânăr și vioi, volubil și mușcător.	100
Nutrește simpatii pentru principiile avansate de stânga	110
Dacă îl numește la Teatru, mă înscriu în Gardă.	122
Un simbriaș nefericit al lașilor din umbră	130
Sunteți francmason?	138
Hector Victimiu-Crăcănel.	151
Omul de teatru cel mai competent din câți cunosc.	163
A fost chinez, a fost spaniol	173
Atitudini de angrosist.	181
A dovedit că este poet	191

6 ROBUL SUCCESULUI

Gata numărul, Eftimică!	196
Crezi că ai s-ajungi Victor Hugo?	207
E bun și râde mereu	210
Epilog.	215
Note	217
Indice de nume	307

Prolog

Aceasta e o carte despre un scriitor născut ca supus al sultanului Abdul-Hamid II și care a murit în România lui Nicolae Ceaușescu. I-am reconstituit biografia pornind de la cei peste 75 de ani petrecuți în țara noastră, într-o perioadă în care ea a avut parte de șase constituții, de patru regi și de o republică – mai întâi populară, apoi socialistă –, într-un secol cu două războaie mondiale și cu mai multe regimuri autoritare ori totalitare, care au făcut sute de mii de victime.

Victor Eftimiu – despre el veți citi – a fost un om de succes în toate aceste epoci. Ceea ce nu înseamnă că n-a stârnit controverse. Dimpotrivă: a fost mai mereu subiect de polemici, fiind lăudat, uneori în exces, dar și ponegrit, de multe ori cu patimă. Activ în multe instituții – de la Societatea scriitorilor la parlament și de la Teatrul Național la filiala românească a PEN Club, frecventând o lojă francmasonică sau ocupând un fotoliu la Academie, aflat în fruntea unor gazete sau conferențind public –, Eftimiu a avut parte de numeroase identități croite de ceilalți, semeni care l-au adorat sau care i-au fost detractori, unii asumați public, iar alții turnând la servicii de urmărire sau de anchetă. A fost prieten cu Octavian Goga, dar și cu Gh. Gheorghiu-Dej, a fost ajutat de Eugen Lovinescu, dar și de Iuliu Maniu, a fost disprețuit de Nicolae Iorga, dar și de Mihail Sebastian, s-a întâlnit cu Titu Maiorescu și I.L. Caragiale, dar și cu I.V. Stalin, le-a vorbit despre artă și minerilor din Petroșani, dar și cititorilor francezi în vremea Primului Război Mondial ori unor locuitori din sate albaneze în timpul dictaturii lui Enver Hoxha.

Cum s-a adaptat unei vieți politice atât de tumultuoase? Ce instituții i-au stat în cale, câte l-au sprijinit și de câte s-a folosit el în interes propriu? A mobilizat Eftimiu același tip de resurse pentru a fi o personalitate a vieții publice sau, de la o epocă la alta, a fost silit să le schimbe și să se schimbe? Ce rețele din lumea românească l-au susținut și cu ce costuri? În ce mod a supraviețuit cetățeanul cu acest nume în confruntarea cu statul, în diversele ei manifestări?

Am răspuns la aceste întrebări folosind cărțile și articolele lui Eftimiu, fonduri de arhivă din România și din Albania, interviuri, telegrame diplomatice și declarații ale unor turnători la poliția interbelică ori la Securitatea comunistă, mărturiile ale apropiaților, dezbateri parlamentare, manuscrise și scrisori, articole din presa politică și culturală a anilor 1890–2021, ca și istorii literare mai vechi ori mai noi. Nu a fost întotdeauna posibil ca pasiunile și interesele lui private să fie confruntate cu vitrinele publice în care s-a așezat ori în care a fost expus Eftimiu, iar uneori a fost imposibil ca un număr rezonabil de surse să fie mobilizate pentru a lămuri anumite momente biografice. Am folosit însă tot ce am găsit.

Titlurile capitolelor sunt expresii folosite de către contemporanii scriitorului, pentru a-l caracteriza – pe el, opera lui ori anumite opțiuni politice pe care și le-a asumat – sau, pentru vremurile recente, formule care recuperează „memoria“ sa publică. Unele expresii aparțin unor nume mari – oameni de cultură precum Camil Petrescu sau Ovid Densusianu, gazetari ca Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu ori Ilarie Chendi –, în vreme ce altele sunt remarci ale unor persoane mai mărunte – cutare ofițer de Securitate care l-a botezat „Vasile“, voci indistincte ale unor deputați care-l interpelează în parlament, un activist PCR sau un apologet improvizat.

Expunerea urmează o cronologie răsturnată, precum cea folosită în CV-uri. Când reconstituim o biografie, mergem întotdeauna dinspre prezent spre trecut. Am menținut în expunere ordinea cercetării. În acest fel, reconstituirea biografică poate să vădească mai bine nu doar cât de instabilă a fost lumea în secolul XX, dar și cât de aspru a fost acest veac până și cu cei care au avut parte, la urma urmei, de o viață fericită. Iar Eftimiu e unul dintre acești puțini „aleși“.

Monument istoric în paragină!

Pe 5 septembrie 2019, presa din România primea un comunicat al Comunității Declic, o asociație care apără în general cauze ecologice, independența justiției sau a presei. De data aceasta, comunicatul privea un alt domeniu de interes al rețelei civice, și anume protejarea imobilelor cu valoare istorică. Declic anunța că o petiție pe care o susținuse a determinat Institutul Național al Patrimoniului să ceară clasarea în regim de urgență a unei case din strada Silvestru nr. 50, colț cu Dacia¹. Petiția solicita o intervenție grabnică, întrucât în preajma imobilului respectiv se construia un bloc cu un regim de înălțime mult superior celui din zonă și care punea în pericol vecinătatea imediată. Semnalul de alarmă fusese tras, cu un an mai devreme, de fiica poetului și traducătorului Cezar Ivănescu. Acesta locuise la adresa respectivă din 1980 până la moarte, în 2008. Inițiatorul protestului civic menționa că primise moștenire nu doar ziduri, ci și manuscrise, scrisori către Mircea Eliade, Constantin Noica sau Marin Preda, precum și alte documente însemnate pentru istoria noastră literară. Ea adăuga în justificarea demersului privitor la casă și numele unui alt scriitor, descris ca o „personalitate marcantă a culturii românești“. Era vorba despre Victor Eftimiu, un „aromân“, afirma autoarea petiției: întrucât și el locuise la adresa respectivă², petiția a fost promovată sub dubla tutelă Eftimiu/Ivănescu.

Plângerea a fost adresată ministrului culturii din acel moment, George Ivașcu, și a fost sprijinită de către arhitecți și „activiști“, numele dat noilor personaje civice respectabile, dar

și de către doi senatori: unul – Ionuț Vulpescu – era din partidul aflat atunci la putere și fusese el însuși ministru al culturii, iar celălalt – cunoscutul scriitor Dan Lungu – se afla în opoziție.³ În clipa publicării anunțului trimis de Declic presei, petiția strânsese 512 semnături. E, de bună seamă, imposibil să știm câți dintre susținătorii ei cunoșteau opera scriitorilor Ivănescu ori Eftimiu și câți își oferiseră generoasa susținere doar întrucât apărau un principiu – cel al conservării imobilelor din trecut –, nesocotit de antreprenori din construcții și de o parte însemnată a bucureștenilor.

Reperetele patrimoniului literar sunt și mai greu de descifrat: în vremurile recente, „canonul“ a fost supus unor reevaluări drastice, de multe ori necunoscute publicului larg, care află abia mult mai târziu noile ierarhii, în care unii scriitori pot căpăta un statut foarte diferit de acela ocupat într-un moment anterior.⁴ Așa, de pildă, în anul petiției mai sus menționate, aniversarea celor 130 de ani de la nașterea lui Eftimiu a trecut neobservată în revistele literare, fiind consemnată doar într-o publicație a unei comunități etnice, într-un articol nesemnificativ despre o iubire interbelică.⁵

Tot în 2019 apărea ediția a doua a unei lucrări de istorie literară alcătuită de Nicolae Manolescu, cel mai influent critic român după G. Călinescu. Dacă pe Ivănescu îl analiza în patru pagini, dense și uneori severe, dar în orice caz ilustrate cu versuri din diverse epoci, lui Eftimiu îi consacra doar 25 de rânduri, ce nu preluau nici măcar un scurt fragment din opera analizată. Verdicturile negative ocupă mai tot spațiul analizei: Manolescu afirma că Eftimiu avusese parte de o „celebritate nemeritată“, proza și memorialistica lui fiind lipsite de valoare, că sonetele compuse de el sunt „sterile poetic“, că piesele cu subiecte străine se dovedesc a fi „facile“, iar tragediile eline în care zeii antici revin în ipostaza sfinților creștini ar fi toate „bombastice“. Singură piesa *Înșir-te mărgărite* are parte de cuvinte mai blânde: basmul, zicea Manolescu, „nu e cu totul neinteresant“⁶.

Va fi tresărit oare cineva descoperind că justificarea culturală a unei petiții în favoarea conservării unui imobil în care

au locuit doi scriitori contrazicea exegeza privitoare la unul dintre ei în cea mai recentă istorie cuprinzătoare a literaturii noastre? Într-o societate deschisă, angajamentele civice și judecățile estetice se suprapun doar rareori. Și unele, și celelalte sunt suficient de diverse încât să creeze un mozaic mai degrabă decât un cer senin, fără nori. Biografia politică a scriitorului Victor Eftimiu – primul, cronologic vorbind, dintre cei doi „eroi” asociați petiției din 2019 – o vedește mai bine decât multe alte exemple.

Basmul redeschide TNB

Cu patru ani mai devreme de comunicatul Declic, mai precis pe 18 aprilie 2015, numele lui Eftimiu intrase pentru scurt timp în atenția întregii lumi culturale. În acea zi s-a redeschis Teatrul Național din București, după ample lucrări de renovare.¹ Un film de câteva minute ne arată ce s-a întâmplat atunci. Putem vedea, mai întâi, imagini aeriene ale teatrului reconșionat, apoi pe ecran se ivește un titlu întins pe cinci rânduri și cu o punctuație neglijentă: „Basmul redeschide Sala Mare a TNB *Înșir’te mărgărite* după Victor Eftimiu spectacol de Dan Puric“. În cadru apar, strecurându-se printre cupe de șampanie, figuri publice invitate la inaugurare – vedete sportive, actori celebri încă din anii ’70 ai secolului trecut, miniștri, altețe regale ș.a.m.d. Urmează câteva secvențe din spectacolul montat pentru a marca momentul. Trec prin fața ochilor noștri dansatori și multe cifre – 80 de interpreți, 300 de costume, 14 luni de repetiții etc. –, înainte de a auzi vocea lui Dan Puric, cel care semnează regia și ilustrația muzicală a reprezentației. „Recomand basmul din toată inima ca balsam sufletesc“, zice Puric, adăugând o speculație despre popoare, istorie și vârste mitologice: „Suntem într-o ipostază în care limpezimea noastră ca popor a fost foarte mult tulburată și-atuncea omul, în asemenea situații, trebuie să se întoarcă către niște izvoare neîntinate. Basmul nu poate să mintă pentru că e făcut pentru copii. Și atunci întoarcerea în basm nu înseamnă întoarcerea în infantilism, ci în copilărie“².

Cine se gândește că asocierea basmului cu poporul ar alcătui doar trama unui naționalism românesc se înșală. O cronică

a spectacolului de la TNB apărută în revista comunității albaneze din România preia argumentația lui Dan Puric – „autorul și regizorul au făcut să renască în noi inocența și nevoia de basm” – și îi invită apoi la spectacolul „marelui dramaturg”, născut în 1889 în satul albanez Boboștița, pe conaționalii săi trăitori în România contemporană, subliniind, pe de altă parte, că „deși durează două ore și jumătate, atenția și ritmul sunt susținute de coregrafia ce include pantomimă, step, dans popular, vals, tango, flamenco și mișcări de arte marțiale”³. Semnatara cronicii îl considera pe Eftimiu un „scriitor albanez”⁴.

Alegerea piesei *Înșir-te mărgărite* pentru a onora refacerea clădirii din inima Bucureștiului este justificată și cu alte argumente decât cele oferite de naționalism, fie el românesc ori albanez. Într-un micro-reportaj de televiziune realizat în ziua re-inaugurării, directorul TNB, Ion Caramitru, se arăta mai întâi lapidar, ca orice administrator serios al unei instituții, și amintea că piesa lui Eftimiu „a fost și rămâne cel mai jucat titlu din Teatrul Național”. El invocă apoi un element de ordin biografic: „La sfârșitul anilor '60 a mai fost o montare cu *Înșir-te mărgărite*, în care am jucat întâi Floarea Soarelui și apoi Zâna Zânelor”. Îl completa un actor mai vârstnic, Constantin Dinulescu, care își aducea aminte că a văzut o montare și mai veche, din 1947–1948, când el se afla încă pe băncile școlii, pentru ca acum să-l joace pe Alb Împărat, unul foarte diferit de cel din urmă cu șase decenii, fiind „mai aproape de mentalitatea copiilor de azi, care urmăresc pe tablete basme...”⁵

Adevărul este că, în zilele noastre, tabletele, telefoanele și alte mijloace tehnice asemănătoare dau acces la înregistrări video sau audio din diverse epoci. „Urcate” pe YouTube în anii din urmă, acestea se regăsesc într-o ordine cronologică bulversată. Așa, de pildă, o versiune radiofonică a piesei *Înșir-te mărgărite*⁶, veche de mai bine de șase decenii, cu Eftimiu povestitor și în regia artistică a lui Paul Stratilat, apare acum „datată” 2017 și, respectiv, 2019, anii în care a fost pusă la dispoziția internauților⁷, iar o montare din 2009 a aceleași piese la Teatrul Național din Craiova, în regia lui Alexandru

Boureanu, prezentată ca „spectacol pentru copii“, este accesibilă online din 2014 încoace.⁸

Pe internet, numele scriitorului este asociat în general cu volume de „poezii“, „basme“ și „povești“, în primul rând, pe site-uri comerciale. Unul dintre ele – printre cele mai influente – propune spre vânzare peste cinci sute de exemplare mai noi sau mai vechi ale unor cărți semnate Eftimiu, cu prețuri care încep de la 1 leu și ajung la aproape o mie de lei, pentru un volum cu autograf.⁹ Anticariate sau comersanți cu pseudonime stranii vând cu circa treizeci de euro câte o pagină manuscrisă de poezie ori schița unei cronici teatrale, iar multe dintre aceste oferte sunt catalogate „Victor Eftimiu, mason, aromân“, introducând multă confuzie în identificarea autorului.¹⁰

Pe taraba virtuală se găsesc și tomurile 19 și 20 din seria de *Opere* îngrijită de Constantin Mohanu, apărute în 2005 și 2007 la Fundația Națională pentru Știință și Artă: primul cuprinde memorialistică, iar al doilea – o parte din publicistică.¹¹ După 2000 s-au tipărit foarte puține alte volume din bogata creație a lui Eftimiu: două edituri specializate în versiuni ilustrate ale cărților unor autori din programa școlară au scos ediții de basme¹²; o a treia a publicat o serie de 40 de cugetări, așternute pe patru file de manuscris aflate în colecțiile Bibliotecii Astra din Sibiu, însoțite de o anexă, cu pseudonimele folosite de Eftimiu în perioada 1904–1908, iar o a patra editură – care se laudă a fi singura ce cultivă la noi genul „mystery & thriller“ – a repus în circulație un roman al lui Eftimiu prezentat astfel: „un local parizian cu patroni chinezi, un polițist american, o cântăreață rusoaică, un fachir, un rege al cremei de ghețe, un colier și multe victime“¹³. Fragmente din opera sa au mai apărut din când în când în revista *Drita/Lumina*, tipărită de Asociația Liga Albanezilor din România.¹⁴ Altfel, numele autorului apare – în ultimii douăzeci de ani – în colecții de texte dintre cele mai pestrițe: așa sunt o antologie din 2002, cu zece mărturii despre Capșa¹⁵ ori un volum din 2003, care conține inscripții mortuare culese de un preot, Eftimiu fiind unul dintre cei șase autori solicitați de editor, cu decenii în urmă, să scrie câte o prefață.¹⁶

Rare sunt și comentariile critice în perioada la care ne referim. Unul dintre acestea este analiza istoricului Lucian Boia referitoare la perioada 1930–1950: Eftimiu a fost inclus în grupul de 120 de personaje ale căror reacții la schimbările frecvente de regim din perioada studiată sunt luate în seamă pentru a contura comportamentul elitei intelectuale de la noi.¹⁷ Un alt comentariu, de data aceasta pur literar, succint și neglijent formulat, poate fi găsit în controversata istorie a lui Marian Popa, în care, despre autorul feeriei *Înșir-te mărgărite*, se spune că ar fi fost un „scriitor care a reușit să depășească toate obstacolele reconsiderărilor politice și să se mențină negativ fie și extraliterar în atenția contemporanilor”¹⁸.

În schimb, în 1999 vedea lumina tiparului singura monografie consacrată vreodată lui Eftimiu, redactată de Constantin Mohanu.¹⁹ E o lucrare remarcabilă din cel puțin două puncte de vedere. În primul rând, fiindcă volumul reunește trei sute de pagini dense care conspicează poezia, dramaturgia, literatura pentru copii, memorialistica și publicistica lui Eftimiu, rezumând de asemenea zece romane ale unui autor prolific. Pe de altă parte, e de observat că proiectul editorial a fost asumat de către o organizație politică, nu literară! Este vorba despre Uniunea Culturală a Albanezilor din România (UCAR), organizația care a mobilizat politic această comunitate etnică din țara noastră în primul deceniu postcomunist, asumând continuarea a 400 de ani de existență a albanezilor pe pământ românesc.²⁰ Președintele Uniunii – Gelcu Maksutovici – explica într-o scurtă notă că volumul lui Mohanu a fost comandat de către UCAR, folosind fondurile guvernamentale acordate organizației, întrucât aceasta a dorit să readucă în actualitate „personalitatea de excepție a scriitorului român de origine albaneză“, dar și „aceea mai puțin cunoscută de cetățean patriot al țării de adopție [...] precum și modul neostentativ în care și-a manifestat dragostea față de țara natală”²¹. Iată de ce monografia propriu-zisă, care era precedată de o schiță biografică de peste 40 de pagini, includea la final o secțiune de mărturie, preluate mai toate din gazeta *Albanezul*.²²

Cititorul descoperă astfel un Eftimiu recitând, alături de Marin Preda, versuri într-un tren care-i ducea de la Viena la Paris, întâlnindu-se cu lideri ai Partidului Muncitoresc Român, dar și cu secretarul general al Partidului Muncii din Albania, lucrând – ca dramaturg – cu actori evrei sau albanezi, ținând conferințe publice, recrutând un secretar literar ori primind în vizită un student kosovar.²³ Monografia nu e critică, ci apogetică. Mohanu are câteva ceva bun de spus și despre poezia lui Eftimiu – remarcând „vivacitatea stilului, [...] un lirism pasionat, vervă polemică” –, și despre opera dramatică – impresionantă „prin plurivalență, prin diversitate tematică, printr-o structură complexă” –, și despre literatura pentru copii – elogiată pentru „originalitatea și limpezimea clasică a stilului” –, și despre bucățile de memorialistică – în care și-au făcut loc „pagini de proză veritabilă” –, și despre verva publicistică – întrucât „aproape că nu există revistă literară sau periodic notabil românesc” în care să nu fi semnat ceva Eftimiu.²⁴ Monografistul emitea rezerve doar în privința prozei scurte a autorului a cărui operă o editase: „Din cele peste o sută de schițe, nuvele, povestiri sunt puține cele care rezistă examenului nemilos al timpului”²⁵. Acesta e doar un ecou al tonului aspru folosit de criticii și istoricii literari români în primul deceniu postrevoluționar, o perioadă în care debutase și simpatia pentru Eftimiu – una aprigă, dar și haotic exprimată – în rândurile, destul de firave, ale comunității politice albaneze din România. Una care și-a asumat nu numai gestiunea memoriei literare, ci și a celei religioase: într-adevăr, atunci când s-au împlinit 120 de la nașterea scriitorului, slujba de pomenire de la Cimitirul Bellu a fost angajată de Asociația Albanezilor din România, nu de vreo altă entitate.²⁶

Repede perimat postum

În primii zece ani postcomuniști, UCAR a căutat, la drept vorbind, să și-l aproprie pe scriitor, afirmând că e una dintre personalitățile venite în România care „au onorat cu demnitate etnia albaneză”¹. Asumarea a fost cam neîndemânică. Cel dintâi număr al primei publicații scoase de Uniunea aceasta după 1989 includea doar numele lui Eftimiu, lângă o fotografie cu bustul său din Parcul Cișmigiu și șase versuri dintr-o poezie al cărui titlu nu era nici măcar menționat. Revista, care cuprindea opt pagini și apărea o dată pe lună, anunța că organizația va continua „bogatele tradiții ale societăților culturale ale albanezilor ce au funcționat pe pământul ospitalier al acestei țări” și că, în acest scop, gazeta urma „să reflecte viața și aspirațiile compatrioților noștri, așa cum au făcut cele peste 30 de ziare și reviste albaneze apărute între anii 1887–1938 în special în orașele București și Constanța, unde trăiau cei mai mulți albanezi”². În câteva numere din *Albanezul* au apărut, în acea perioadă, scurte fragmente din memorialistica publicată în timpul celui de-al Doilea Război Mondial de Eftimiu³, un articol în care un văr de-al său, Chiril Economu, a relatat o călătorie făcută împreună în Albania, un altul ce argumenta că scriitorul nu s-a dezis vreodată de originea lui etnică, întrucât a susținut existența unei biserici albaneze în București și a făcut parte din comitetul ei parohial decenii la rândul⁴, și chiar o apologie în versuri, al cărui autor era un membru de vază al UCAR și din care menționez doar patru rime, elocvente: „Trecu prin viață fără multă grabă, / Cam trist, deși glumeață-i era firea. /